

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 26 (1991)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 26 (1991)

Γιάννης Χονδρογιάννης (1905-1987)

Μιχάλης Μ. Παπαϊωάννου

Copyright © 2022, Μιχάλης Μ. Παπαϊωάννου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαϊωάννου Μ. Μ. (2022). Γιάννης Χονδρογιάννης (1905-1987). *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (26). ανακτήθηκε από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/prevchr/article/view/30451>

Γιάννης Χονδρογιάννης (1905-1987)

του Μ.Μ.Παπαϊωάννου
κριτικού λογοτεχνίας

Οι ποιητές που λησμονήθηκαν. Πολλά ποιήματα έχουν γραφεί γι' αυτούς - εννοείται - τους εξαιρετικούς ποιητές από επίσης μεγάλους συναδέλφους τους. Σε μας ο Καρυωτάκης του αφιέρωσε τη «Μπαλάντα στους άδοξους ποιητές των αιώνων»:

*Μα έγω θα γράψω
μια λυπητερή μπαλάντα
στους ποιητές άδοξοι πού ναι.*

Μέσα στις πολλές παραδοξολογίες του Καρυωτάκη είναι και τούτη: θέλει να μην ξεχαστούν και οι στικουργοί «που ανάξια στικουργούνε». Μάλλον αναφέρεται στην περίπτωση του, που δεν τον τίμησαν όσο ζούσε ανάλογα με την αξία του.

*Και κάποτε οι μελλούμενοι και-
ροί:
«Ποιός άδοξος ποιητής, θέλω να
πούνε,
την έγγραψε μιαν έτσι πενιχρή
μπαλάντα στους ποιητές άδοξοι
πού ναι;»*

Η πίκρα συνόδεψε και συνοδεύει πολλούς ποιητές και πεζογράφους αλλά και απλούς αγωνιστές της ελευθερίας.

Σ' αυτούς τους ποιητές που άδικα άδοξοι μένουν, είναι και ο ποιητής και λειτουργός της Δικαιοσύνης Γιάννης Χονδρογιάννης. Την ποιητική του συλλογή «Ο δρόμος του ήλιου ή η δίκαιη λύρα» (1979) - ο τίτλος είναι παρμένος από στίχο του Διονύσιου Σολωμού στη «Γυναίκα της Ζάκυνθος» - την προλογίζει με τούτο το ποίημα:

*Είμαι στρατευμένος
από το Μίσος και από την Αγάπη
από την Αγανάκτηση και από την
Οργή.
Δεν γράφω πια στίχους.
Διψώ σαν κολασμένος για Λευτεριά
και Δικαιοσύνη.
Τα σωθικά μου φλέγονται σαν
ήλιος.
Δεν μπορώ να κοιμηθώ.
Δεν μπορώ να γαληνέψω.
Να καρώ τα λουλούδια της άνοιξης.
Αυτοί που σκοτώσανε στην Ύδρα*

τον Οικονόμου
στην Πάτρα τον Καρατζά.
και στην Ελιζαμπετβίλ τον Λου-
μούμπα
ζούνε... ζούνε και βασιλεύουν
και μιλάνε για λευτεριά και
δικαιοσύνη
αδιάντροπα σαν ψιμυθιωμένες
ρουκάνες.
Δεν γράφω πια στίχους.
Κρατώ σπαθί και φραγγέλιο.
Σπαθί για τους μεγάλους εγκλη-
ματίες
και φραγγέλιο για τους εμπόρους
που αλωνίζουν στο ναό του Θεού
στο ναό της Λευτεριάς και της
Δικαιοσύνης.

Την ποιητική του σταδιοδρομία την άρχισε πολύ διαφορετικά.

Ένας νέος είκοσι ενός χρονών, Κερκυραίος από καταγωγή, φοιτητής της Νομικής εκδίδει το 1926 την πρώτη του συλλογή με ποιήματα, τα «Λυπημένα λουλούδια». Ένα βιβλίο γεμάτο από τη διάθεση να πεθάνει, από το κάλεσμα του τάφου. Ανήκε σε κείνη τη μερίδα των νέων, που πνίγονταν στη μεταπολεμική ατμόσφαιρα, με τους Έλληνες ναυαγούς της μικρασιατικής και ουκρανικής εκστρατείας, τους άνεργους που παρακολουθούσαν από το περιθώριο τους αγώνες των θυμάτων της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής καταπίεσης, παρά τη συμπάθεια που νιώθαν.

Όλους αυτούς τους νικημένους της ζωής καλύτερα τους έχει εκφράσει ο Καρυωτάκης. Δεν δημιούργησε ο Καρυωτάκης αυτό το φαινόμενο, που ύστερα από την αυτοκτονία του η κοινωνιολογία της φιλολογίας το ονόμασε «καρυωτακισμό». Ήταν ένα φαινόμενο κοινωνικό γενικότερο. Τα ίδια χαρακτηριστικά παρουσιάζουν και άλλοι λο-

γοτέχνες ή και απλοί άνθρωποι. Ο καθένας έχει τη δική του απόχρωση. Ο Γκοτziούλας, ο Τεύκρος Ανθίας, ο Μήτσος Παπανικολάου. Λέει ο Γιώργος Μυλωνογιάννης στους «Ονειροπόλους» του:

Νικημένοι... Κι όμως δεν δώσαμε
μάχη
μήτε καν στον ορίζοντα φάνηκ'
εχθρός,
ενώ θα πρεπε να μαστε πάντοτε
μπρός...
σε σκιές και σε φάσματα στρέ-
φουμε ράχη...

Ο Καρυωτάκης αυτοκτόνησε. Άλλοι δεν τερμάτισαν το βίο τους με μια πιστολιά στον κρόταφο. Όμως υπήρχαν κι άλλα μέσα αυτοκαταστροφής: τα ναρκωτικά, η αλητεία, η αεργία. Τη λογοτεχνία του μεσοπολέμου την πλημμυρίζουν ήρωες αυτού του είδους. Ο Χονδρογιάννης γράφει τραγούδια χωρίς να ξέρει γιατί. Βέβαια από μια εσωτερική διάθεση, από μια κλίση προς την ποιητική έκφραση, αλλά για να πεί τί; Ξέρει κανείς γιατί ξεσπάει η μπόρα; Γιατί αναβρύζει η μουσική πηγή; Αυτή είναι μια δικαιολογία για κείνους που δε βρίσκουν στη ζωή σκοπό. Το πρόβλημα είναι για ένα νέο διανοούμενο. Ο ποιητής μας στα είκοσί του χρόνια είναι κιόλας γέρος. Τον κατάφαγε η ανία, η μοναξιά, η ονειροπόληση. Οι στίχοι του κορεσμένοι από δειλινά, από κυπαρίσσια: «Και μένα η απαυδημένη μου ψυχή πούχει μισήσει το εγκόσμια και τ' ανθρώπινα και τόσο έχει ποθήσει τον Ύπνο τον Ατέλειωτον - ω! ας ήτανε να γείρει χωρίς μνημούρια και σταυρούς, εδώ στο κοιμητήρι» (του χωριού του).

Αυτός ήταν στο ξεκίνημά του ο ποιητής μας, έξι χρόνια νεότερος από τον Καρυωτάκη. Έβγαινε μαζί με τον Καρυωτάκη και με άλλους όμοιους τους

από το ίδιο μεταπολεμικό κλίμα του αδιέξοδου της ζωής, που το δημιουργούσε η στρατιωτική ήττα στο μέτωπο, τα απανωτά κύματα της προσφυγιάς, η χρεοκοπία των παλιών ανεδαφικών ιδανικών, η πείνα, η αρρώστεια, ο πολιτικός τυχοδιωκτισμός, η ανεργία, οι επεμβάσεις των ξένων στα εσωτερικά της χώρας, ο αποκλεισμός της χώρας από τα ξένα πολεμικά καράβια.

Αυτός ήταν ο Χουνδρογιάννης κι αυτός εμείνε ως το ξέσπασμα του νέου πολέμου, ένας νεαρός αστός δικαστής καλών προθέσεων.

Η μόνη ψυχική δοκιμασία που πέρασε ήταν ο έρωτάς του για τη ποιήτρια Μαρία Πολυδούρη, που τη γνώρισε από τον Καρυωτάκη: «Η μαιτιά της των ανθρωπίνων δεν ήταν μια κενή λέξη, ή μια φιλοσοφική διάθεση, αλλά ένα βίωμα πικρό, που ήμουν όλος εμποτισμένος και μια καθημερινή υπόθεση. Ήταν αυτός ο λόγος που ή αντίδρασή μου άμεση και επίμονη, όταν ο φίλος μου Κώστας ήρθε, λάμποντας από ενθουσιασμό να μου αναγγείλει ότι τα *Λυπημένα Λουλούδια* άρεσαν πολύ στη νέα κοπέλλα, που δεν ήταν άλλη από τη Μαρία Πολυδούρη και που ήθελε πολύ να με γνωρίσει.»

Είναι κι αυτή μια ιστορία από τις πολλές και με πολλούς με την Μαρία Πολυδούρη, που κράτησε, αν και πέθανε πολύ νωρίς η ποιήτρια, για το Χουνδρογιάννη ως το τέλος της ζωής του. Από κείνα τα χρόνια της θλιμμένης του νιότης άλλαξε τοποθέτηση στη ζωή από παιδί. Αυτή η μεταστροφή του σημειώθηκε με το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Από εκεί και πέρα τον τράβηξε μέσα του το κομμουνιστικό κίνημα και τον διαμόρφωσε σε ένα νέο τύπο ανθρώπου με βάση τα ψυχικά και ηθικά στοιχεία που διέθετε πλουσιοπάροχα. Χαρακτηριστικό είναι ένα επεισόδιο κατά

την άσκηση των καθηκόντων του από την έδρα του δικαστή. Υπηρετούσε στα Τρίκαλα στα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά. Η χωροφυλακή είχε εντείνει τις διώξεις των κομμουνιστών. Σε μια από τις έρευνές της έπασσε τον εργάτη Σαλταγιάννη και τον «κουβάλησε - όπως το γράφει ο Χουνδρογιάννης - στο Τριμελές Πλημμελειοδικείο με κάμποσα μαρξιστικά βιβλία, που του βρήκανε στο σπίτι του και που απογορεύονταν η κατοχή τους από τον δικτατορικό νόμο.» Η θέση του ήταν δύσκολη. Έπρεπε οπωσδήποτε να καταδικαστεί. Στο τέλος της διαδικασίας έσκυψε στον πάρεδρο, που ήταν βέβαια, με λύπη του καταδικαστικός. Έσκυψε από το άλλο μέρος στον πρωτοδίκη, το συζήτησαν για λίγο και στο τέλος αποφάσισαν την αθώωση του εργάτη. «Η απόφαση - αφηγείται ο Γ.Χ. - ήταν μια επικίνδυνη νομική ταχυδακτυλουργία με επικίνδυνα επακόλουθα. Το αποδεχτήκαμε αφού βάλουμε τον πάρεδρο να κάνει τη μειοψηφία του. Ήταν μια πράξη αντίστασης. Την άλλη μέρα λάβαινα το παρακάτω γράμμα:

Τρίκαλα 21.1.1937

Κύριε Χουνδρογιάννη

Η Εργατική Βοήθεια Τρικάλων αισθάνεται την υποχρέωση να σας εκφράσει τις θερμότερες ευχαριστίες της για την αμερόληπτη και αθωωτική απόφαση του εργάτη Σαλταγιάννη. Τέτοιες αποφάσεις μέσα σε ένα φασιστικό καθεστώς είναι προς μεγάλη τιμή εκείνων από τους οποίους προέρχονται. Υπάρχει όμως και κάτι άλλο συγκινητικό μέσα σε αυτή την απόφαση. Ότι προέρχεται από ένα ποιητή. Ο άνθρωπος ποιητής εξεπλήρωσε και δώ τον προορισμό του που είναι να ομορφαίνει τη ζωή των ανθρώπων, να την εξευγενίζει και να την ανεβάζει σε ανώτερα επίπεδα πολιτισμού. Και ακόμα δε θα παραλείψουμε

να σημειώσουμε ότι ο λαός που πολύ σύντομα θα βρεί το δίκιο του τέτοιες ωραίες αποφάσεις τις γράφει με βαθιά γράμματα αγάπης μέσα στη μνήμη του...

Εργατική Βοήθεια Τρικάλων»

Αυτό το γράμμα συγκίνησε βαθιά τον πρόεδρο των Πλημμελειοδικών και το φύλαξε στο αρχείο του και αργότερα το δημοσίευσε στα «Αυτοβιογραφικά» της ποιητικής συλλογής «Ο δρόμος του ήλιου ή η Δίκαιη Λύρα» (1979). Αλλά δυστυχώς υπάρχει συχνά και αυτό το θλιβερό «αλλά»... Ο Χονδρογιάννης βάζει στο βιβλίο του προμετωπίδα τους στίχους του Καρυωτάκη: «Όσοι άνθρωποι προσδέχονται τη λύπη σαν έπαθλο του αγώνος». Έπαθλο των αγώνων του ήταν ν' αγνοηθεί...

Η κατοχή τον βρήκε τοποθετημένο στη Ζάκυνθο. Στην αρχή οι Ιταλοί φάνηκαν προσπνεείς και φιλόφρονες. Καλούσαν τους ανώτερους υπαλλήλους σε δεξιώσεις, χοροεσπερίδες. Ο Χονδρογιάννης όχι μόνο δεν πήγαινε μα συνιστούσε και τους άλλους ν' αρνούνται. Η αντίστασή του δεν περιορίστηκε ως εκεί. Οι Ιταλοί σε λίγο άρχισαν να εκδίδουν και διατάγματα σα να είχαν προσαρτήσει στην Ιταλία τα νησιά. Αντιστάθηκε σθεναρά εφαρμόζοντας σε κάθε περίπτωση ή συγκεκριμένη υπόθεση τους ελληνικούς νόμους. «Μια μέρα με κάλεσε ο Πρόεδρος στο γραφείο του, όπου βρέθηκα - γράφει - αντιμέτωπος με τον Ιταλό στρατιωτικό διοικητή, που μου έκανε, ευγενέστατα άλλωστε, παρατηρήσεις και συστάσεις, στις οποίες του δήλωσα καθαρά ότι δεν μπορούσα να υπακούσω σαν Έλληνας δικαστής. Αυτό δεν ήταν ηρωισμός. Ηρωισμούς έκαναν οι Σουκατζίδηδες και οι Ηλέκτρες. Ήταν μια έννοια καθήκοντος. Ίσως, ακόμη, ένα πείσμα στον

κατακτητή, θα έλεγα. Και δεν περιορίστηκα μόνο σ' αυτό, αλλά πήγα και βρήκα τους προϊσταμένους των υπηρεσιών και τους ανέπτυξα ότι δεν έχουν καμιά υποχρέωση και δεν πρέπει να εφαρμόζουν τους παλιούς νόμους.» Μερικοί, ελάχιστοι, συμφώνησαν άλλοι δεν ήθελαν ούτε να τον ακούσουν. Ένας του είπε: «Εγώ αγαππτιέ μου είμαι παχύδερμο, έχω οικογένεια και δεν μπορώ να κάνω αυτά.»

Οι Ιταλοί δεν άργησαν να τον φυλακίσουν μαζί με άλλους συναδέλφους του. Στην προκήρυξη που τοιχοκόλλησαν πληροφορούσαν το κοινό γιατί τους φυλάκισαν: μέλη της Επιτροπής διαιτησίας για τον καθορισμό των τιμολογίων εργασίας επικύρωναν τον διπλασιασμό των τιμολογίων φορτωεκφορτωτών ξηράς στο λιμάνι χωρίς την έγκριση των Ιταλών «προκαλέσαντες ούτω ανυπολόγιστον ζημίαν εις την οικονομίαν της νήσου.» «Οι Ιταλοί, έλεγε η προκήρυξη, δεν θα επιτρέψουν να καταστραφεί η Ζάκυνθος οικονομικώς, όπως καταστράφηκε η γειτονική Ελλάδα.» «Εις τον δικαστήν, πρόσθετε η προκήρυξη, εκθρόν της Ζακύνθου και φίλον των καταστροφών δεν απομένει άλλο του να διαπεράσει εις την έναντι ακτήν... Δεν πρέπει να αστειεύεται κανείς με την ευημερίαν της Ζακύνθου. Πόλεμος κατά των κερδοσκοπών. Πόλεμος κατά των παρεχόντων κακώς υπηρεσίας εις την κοινωνίαν.» Η υπόθεση έκλεισε με την απέλασή του από τη Ζάκυνθο. Τον παρέλαβε από τις φυλακές ένας καραμπινιέρος και τον οδήγησε στο αρμόδιο γραφείο της στρατιωτικής διοίκησης του νησιού. Εκεί του είπαν ότι έπρεπε να εγκαταλείψει τη Ζάκυνθο με την πρώτη βενζινάκατο για την Πάτρα και τον Πειραιά.

«Εδώ οφείλω να ομολογήσω - γράφει στα αυτογραφικά του - ότι όλα αυ-

τά έγιναν με άφογη γαλαπική ευγένεια. Καμιά φορά συλλογίζομαι, π εξευτελισμοί και βαναυσότητες μπορούσαν να με περιμένουν, όπως ακούω από άλλους, αν, σε ανάλογες περιπτώσεις, είχα την τύχη να πέσω στα χέρια των δικών μας, της ντόπιας κατοχής. Έτσι που θα ήταν υπερβολή αν έλεγα, ότι εγώ κυριαρχούσα στο περιβάλλον, με κάποιο αίσθημα υπεροχής, ίσως γιατί ένιωθα σαν ελεύθερος άνθρωπος και όχι εκείνοι, που είχαν την αίσθηση της ενοχής.

Ο κόσμος μάθαινε για τη στάση του άφογου δικαστή, κι όταν πήγαινε στο Δικαστήριο να παραλάβει το έγγραφο για την απέλασή του «σε όλο το μήκος του δρόμου, κατά τη διαδρομή, της Πλατείας Ρούγας, έβγαιναν οι άνθρωποι από τα μαγαζιά τους και μου έσφιγγαν ζεστά το χέρι, πράγμα που για μένα ήταν μια ικανοποίηση και μια συγκίνηση που μου έφερνε δάκρυα στα μάτια, αλλά και που δείχνει πόσο πατριώτης είναι ο λαός αυτός και πόσο ξέρει να εκτιμά μία πράξη ελευθερίας...

Όμως πριν εγκαταλείψω τη Ζάκυνθο, ας πω και τούτο. Η τύχη λένε, βοηθά τους τολμηρούς. Στη δική μου περίπτωση, θα μπορούσα να πω, σώζει τους τολμηρούς. Την άλλη χρονιά οι Ιταλοί πήραν ομήρους τον πρόεδρο του Δικαστηρίου, πολλούς δικηγόρους και άλλους έγκριτους Ζακυνθινούς, που μαζί τους σίγουρα θα ήμουν κι εγώ. Το πλοίο όπου τους πήγαινε στην Ιταλία τορπιλλίστηκε από Αγγλικό υποβρύχιο έξω από την Κέρκυρα, όπου θα κοιμόμουν αήσυχια αήσυχια τόσα χρόνια τώρα στα νερά της αγαπημένης μου Κέρκυρας και θα είχα γλιτώσει από τόσες δοκιμασίες, τόσες απογοητεύσεις, τόσα βάσανα και τόσες πίκρες.»

Στην Αθήνα ήρθε σε επαφή με την οργάνωση του ΕΑΜ των δικαστικών.

Γράφει ο Χονδρογιάννης στα «Αυτογραφικά» του: «Συνεργαζόμουν με τον Κώστα Σύρο, που μαζί με τον Κίμωνα Καβάγια ήταν τα ηγετικά στελέχη της ομάδας μας και, όπως είχαμε συνεννοηθεί από την προηγούμενη, πέρασα από το σπίτι του στην οδό Ιπποκράτους, για να πάρω τα κείμενα που θα γίνονταν αφίσες και προκηρύξεις, τις οποίες θα έριχνε στους δρόμους και θα τοιχοκολλούσε η ΕΠΙΟΝ, που άνηκε σ' αυτήν και ο γιός του Σύρου. Αυτά τα κείμενα έπρεπε να περάσουν και να εγκριθούν από μια τριμελή επιτροπή, που το τρίτο μέλος ήμουν εγώ, σαν λογοτέχνης και τα άλλα δύο ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεοδωρίδης και ένας ανώτερος υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών, του οποίου το όνομα δεν έμαθα ποτέ.»

Όταν θα τέλειωνε με τη συνεδρίαση της επιτροπής, θα περνούσε από το σπίτι του Σύρου. Όμως φτάνοντας εκεί είδε κόσμο μαζεμένο. Οι Γερμανοί είχαν πάσει το Σύρο και έναν άλλο. Ο Σύρος εκτελέστηκε. Από κάποιον προδόθηκε. Είχε αναλάβει την επικίνδυνη αποστολή να στέλνει αξιωματικούς στο αντάρτικο. Και ο αγωνιστής και συνάδελφος δικαστής του αφιέρωσε τούτο το ποίημα:

*Φίλε καλέ κι αγαπημένε, η μοίρα
Σε πήρε τόσο πρόωρα από κοντά
μας.*

*Η μοίρα που βαραίνει την Ελλάδα
και παίρνει κάθε μέρα τα παιδιά
μας.*

*Από τα πιο καλά παιδιά της ένα
ήσουν φίλε εσύ που είχες
δοσμένη*

*όλη σου την ψυχή για το μεγάλο
το Ιδανικό που τη ζωή ομορφαι-
νει.*

*Τη Λευτεριά. Στο αγνό το μέτω-
πό Σου
δίδυμον άστρον έλαμπεν Εκείνη
μαζί με τη Θεά Δικαιοσύνη.*

*Κι οι δυό τους τώρα κλαίοντας
το χαμό Σου
στεφάνι δόξας πλέκουν στα μαλ-
λιά Σου
και με την ύλη που ποτέ δε σβή-
νει.
Γράφουν στο Πάνθεον των
ηρώων τ' όνόμά Σου.*

Και λίγοι ακόμα στίχοι από το ποί-
ημα για τον κομμουνιστή εισαγγελέα
Κώστα Σαρλή:

*Όλη τη ζωή σου παρανάλωμα
μιας αγάπης
που άλλη δεν έχει πιο μεγάλη.
Της λύτρωσης του σκλάβου απ'
τα δεσμά του.
Την ανάσταση του λαού σταυρω-
μένου.
Αγέρωχο δέντρο
Ορθώνεσαι και υψώνεσαι ώς τον
ουρανό
και δυνατά βλαστάρια γύρω σου
πετάς.*

Ήρθε ο καιρός της απελευθέρωσης.
Η εξουσία δεν πέρασε στις κοινωνικές
και πολιτικές δυνάμεις που σήκωσαν το
βάρος του αγώνα κατά των κατακτητών.
Οι δυτικές δημοκρατίες ξεμπαρκάρησαν
στην Ελλάδα τους στρατούς, για να
βάλουν μυαλό στο λαό της, που θάρ-
ρεψε πως επιτέλους από δώ και πέρα
θα έμενε μόνος νοικοκύρης στον τόπο
του. Αυτοί που συνεργάστηκαν με τους
Γερμανούς αμείφθηκαν με τις ελευθε-
ρίες, με τα πολιτικά δικαιώματα, με τις
συντάξεις, πλουσιοπάροχα. Οι Άγγλοι,
πρίν ακόμα τελειώσει ο δεύτερος πα-

γκόσμιος πόλεμος, στην Ελλάδα απο-
κατάστησαν το κράτος των δοσιλόγων
και εγκαινίασαν τον αγριότατο πόλεμο
κατά των ελευθερωτών.

Μια σκηνή από την ελευθερωμένη
Αθήνα όπως τη δίνει ο Χονδρογιάν-
νης: «Είχε τελειώσει πα η κατοχή, ε-
πακολούθησε ο Δεκέμβρης και η συμ-
φωνία της Βάρκιζας. Μια μέρα περνού-
σαν έξω από το Δικαστήριο, στην οδό
Σταδίου, Ελασίτες, που είχαν έρθει από
τα βουνά, συντεταγμένοι σε λόχο. Ξά-
φνου ακούσαμε φωνές και χλαπαταγή.
Πεταχτήκαμε στα παράθυρα. Δοκιμάσα-
με όλοι μας, ανεξάρτητα από τοπικές
πεποιθήσεις, φρίκη και αποτροπιασμό,
αλλά και βαθύτατο πόνο για ό,π είδα-
με. Αγανακτισμένοι πολίτες, δηλαδή
δοσίλογοι και συνεργάτες των Γερμα-
νών, έπεφταν απάνω σ' αυτά τα άοπλα
παιδιά, τα έριχναν κάτω και τα ποδο-
πατούσαν στο κατάστρωμα του δρόμου.
Ήταν μια πικρή ώρα. Και δεν ήταν
μονάχα αυτό. Κάποιος που έβλεπε μα-
κριά ακούστηκε, θυμάμαι, να ψιθυρίζει:
Δε θα τον γλιτώσουμε τον εμφύλιο πό-
λεμο. Δεν ήταν ούτε προφήτης ούτε
μάντης. Από μέρα σε μέρα άρχισαν να
γίνονται τα χειρότερα.»

Την κατάσταση αυτή την πλήρωσε
με μια δυσμενή μετάθεση στην Πρέβε-
ζα. Εκεί τον βρήκε ο εισαγγελέας Θα-
νάσης Παπανικολάου, με δυσμενή με-
τάθεση κι αυτός. Η Πρέβεζα ήταν στην
περιοχή του Ζέρβα. Οι φυλακές ήταν
γεμάτες αθώους. Στους δρόμους γύρι-
ζαν γνωστοί δολοφόνοι. «Μου έλαχε,
γράφει, ο κλήρος του ανακριτή. Βαλ-
θήκαμε με τον Παπανικολάου να βγά-
λουμε τους αθώους από τη φυλακή και
να βάλουμε τους δολοφόνους. Δεν ή-
ταν καθόλου εύκολο.»

Ακολούθησαν το δρόμο της δικαιο-
σύνης. Καλούσανε μάρτυρες και αξιω-
ματικούς της φρουράς. Έβάζαν το χέρι

στο Ευαγγέλιο και λέγαν τα πράγματα όπως ήταν. Οι άνθρωποι του Ζέρβα αναστατώθηκαν. Η πρώτη ενέργειά τους ήταν να διαμαρτυρηθούν στον εισαγγελέα εφετών Ιωαννίνων Κούστελο, γνωστό για την αυστηρότητα και την εθικοφροσύνη του. Κατέβηκε στην Πρέβεζα, αλλά δεν βρήκε καμιά παρανομία. Τότε αποφάσισαν να μεταχειριστούν τα μεγάλα μέσα. Αποφάσισαν να δολοφονήσουν τους δικαστικούς, όπως κάναν στην Κέρκυρα μ' έναν άλλο συνάδελφό τους (τον κατακρεούρησαν).

Φύγαν αιφνιδιαστικά για την Αθήνα. Παρουσιάστηκαν στο υπουργείο. Σε λίγες μέρες τους κοινοποίησαν το διάταγμα της διαθεσιμότητάς τους. Η κυβέρνηση Σοφούλη τους ανακάλεσε. Όμως ύστερα από τις εκλογές του 1946 η κυβέρνηση Τσαλδάρη τους έβαλε πάλι σε διαθεσιμότητα και τελικά το 1947 τους απέλυσε με το Θ' Ψήφισμα «ως συμμετασχόντες εις το κίνημα του Δεκεμβρίου», αφού τους στέρησε για τρία χρόνια και το δικαίωμα της δικηγορίας. Και «έπεται συνέκεια». Να σταματήσουμε εδώ...

Άνθρωπος της μοναξιάς και του στοχασμού έζησε τα υπόλοιπα σαράντα χρόνια με τη γυναίκα του τη ζωή του συνταξιούχου στη βορεινή πλαγιά του Λυκαβηπού. Η Αντίσταση τον έβγαλε από την ατιμόσφαιρα των πρώτων χρόνων του και το κλίμα της υποκειμενικής ποίησης. Δεν του άλλαξε ωστόσο την ιδιοσυγκρασία του. Αυτό οφείλεται ασφαλώς και στην ήπια της Αντίστασης και η παρανομία του κινήματος, που εξαφάνισαν τα χαρακτηριστικά της ομαδικής ζωής και ξανάκλεισε τους ανθρώπους στον εαυτό τους. Έλειψαν οι συνθήκες της μεταξύ τους επικοινωνίας. Γι' αυτό κι ο Χονδρογιάννης επανέρχονταν συχνά ως το τέλος της ζωής του στον παλιό υποκειμενισμό του, αν

και με νέους στικουργικούς τρόπους. Παρ' όλα αυτά το χάσμα ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη περίοδο είναι βαθύ. Πάντα θυμόνταν με συγκίνηση τον Παλαμά, που τον ξεχώρισε από την πρώτη του συλλογή μέσα από τους νέους ποιητές. Μα δεν έμεινε στάσιμος, στον ποιητή που δεν ήξερε γιατί γράφει που έλκονταν από τον τάφο.

Στις «Άδειες μέρες» του φανερώνει την ψυχική κατάσταση, την ιδεολογική του θέση:

*Πιο πολύ κι από τον Στράτη
Μυριβήλη
κι από τον Άγγελο Σικελιανό
στην πλάστιγγα της Δικαιοσύνης
βαραίνει
κι ο έσχατος πολίτης που κραδαί-
νει
μες στη ζεστή του χούφτα
το θάνατο για τη Λευτεριά.
Πιο πάνω κι από το κούφια μας
όνειρα
κι από τις σαπουνόφουσκες των
χιμαιρών μας
υψώνονται στα βουνά της Ελλά-
δας
τ' αρματωμένα παλικάρια
Υπάρχει ένα νησάκι που σείεται
μια λεύκα.
Υπάρχει ένας φράχτης που ανθί-
ζει ένα ρόδο.
Μια φορά κι έναν καιρό
(δε θυμάμαι αν περάσαν αιώνες ή
χρόνια)
επιθυμούσα να πεθάνω στον ίσκιο
της λεύκας
με το μοσκοβόλημα του ρόδου.
Μα τώρα ντρέπομαι και να το
συλλογιέμαι.
Οι νύχτες μου είναι ανήσυχες
γιατί κοιμάμαι σε μαλακό κρεβάτι.
Οι μέρες μου είναι ντροπιασμένες
γιατί τα χέρια μου είναι άδεια.*

Μέσα στην Εθνική Αντίσταση διαμόρφωσε έντονη προσωπικότητα.

Μερικοί στοχασμοί του αποκαλύπτουν πως πηγή του πατριωτισμού είναι τα ιδανικά της Οκτωβριανής επανάστασης του 1917, του μαρξισμού. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος είχε γράψει πως γεννήθηκε το 1402. Κι ο Χονδρογιάννης μοιάζει να του απαντά: 'Ανθρωποι που δεν έχουν κομμουνιστική και αντιθρησκευτική συνείδηση, δεν είναι άνθρωποι του καιρού μας. Γεννήθηκαν και ζούνε το 1402.»

Ένας άλλος στοχασμός του: «Υπάρχουν άνθρωποι που λέγονται μορφωμένοι και άνθρωποι που λέγονται πνευματικοί - συγγραφείς, ποιητές, επιστήμονες - που δεν έχουν συνειδητοποιήσει την τεράστια σημασία της ρωσικής επανάστασης. Δεν έχουν συλλάβει το νόημα και τις συνέπειες του κοσμοϊστορικού αυτού γεγονότος... Δεν μπορούν ακόμη να καταλάβουν το θαύμα που κυοφορείται στις σοσιαλιστικές χώρες, όχι μόνο στα επιστημονικά επιτεύγματα και στις συνθήκες ζωής των λαϊκών μαζών, αλλά και μέσα στον ίδιο τον άνθρωπο, που γίνεται πραγματικά ελεύθερος. Γιατί η μόνη αληθινή και πραγματοποιήσιμη ελευθερία είναι αυτή που δεν έχει την ανάγκη, που δεν εξαρτάται από τον άλλο συνάνθρωπό του, είτε σαν κατακτητή, είτε σαν εργοδότη. Όλες οι άλλες ελευθερίες απορρέουν απ' αυτή.»

Πιστεύει επίσης «ότι είναι και πρέπει να είναι φιλειρηνικό το σοσιαλιστικό στρατόπεδο και εμπρηστές του πολέμου οι καπιταλιστές, γιατί εκτός από τα τεράστια συμφέροντα της διευθύνουσας κλίμακας να συντηρεί την ψύχωση το πολέμου και τους εξοπλισμούς, βλέπουν ότι το μέλλον δεν τους ανήκει και η καταστροφή τους, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, είναι σίγουρη. Έτσι έ-

χουν αποκτήσει την ψυχολογία του ανθρώπου που πνίγεται και δε διστάζει να συμπαρασύρει στο βυθό και τους άλλους. Αντίθετα, οι άλλοι μεγαλώνουν ένα παιδί, που είναι δικό τους - το σοσιαλισμό - και ποτέ μια μάνα δε θέλησε να σκοτώσει το παιδί της, ποτέ ένας λαός που βγήκε μέσα από σκοτάδια και χαίρεται το φώς και την άνοιξη δεν θέλει να ξαναγυρίσει στο σκοτάδι, στο όλεθρο και τον αφανισμό.»

Ο Χονδρογιάννης συνάντησε αργά την Οκτωβριανή επανάσταση μέσα στο δεύτερο μεγάλο πόλεμο και στην κατοχή. Δεν ξαφνιάστηκε καθώς την είδε μπροστά του. Αντίθετα ήταν σαν να την περίμενε.

Τέτοιες περιπτώσεις πρέπει να τις εξετάζει κανείς προσεκτικά.

Έρθε όταν όλος ο λαός θίχτηκε στο πατριωτικό του αίσθημα. Λέει σ' έναν από τους στοχασμούς του: «Ο αληθινός, ο φωτισμένος πατριωτισμός, σήμερα πια συνδέεται αναπόσπαστα με τον κομμουνισμό. Οι άλλοι, είτε συνειδητά, είτε δουλεύοντας σε μια πλάνη, υπηρετούν μια τάξη και όχι τον πατριωτισμό.»

Η ήττα στ' αλβανικά βουνά και η κατοχή δεν προκάλεσε αισθήματα ηττοπάθειας στο λαό. Τον αγανάχτηκε και τον ξεσήκωσε κατά του φασισμού η άδικη, η ληστρική επιδρομή. Γι' αυτό και δεν είχε τις συνέπειες, που είχαν στον Καρυωτάκη και σε άλλους λογοτέχνες οι συνθήκες του μεσοπόλεμου. Ο Χονδρογιάννης ήταν ένας άλλος Καρυωτάκης, παράλληλος, αυθεντικός και όχι επηρεασμένος. Απαισιόδοξος λυρικός στα νιάτα του. Μετά τον πόλεμο αποδέχτηκε τη σάπια ως έκφραση των πολιτικών του διαθέσεων. Όμως δεν χάνει τον πολιτικό προσανατολισμό του. Δεν ειρωνεύεται τα «γύναια», ούτε ηθογραφεί τους δημόσιους υπάλληλους,

ούτε στους στίχους του η λευτεριά η νοσταλγούνε «όσοι άνθρωποι προσδέχονται στη λύπη σαν έπαθλο του αγώνος και μοχθούνε και η ζωή τους εξακολουθούνε νεκροί που η καθιέρωσις τους λείπει.» Έγραψε αρκετές σάτιρες ο Χονδρογιάννης γεμάτες σαρκασμό εναντίον συναδέλφων του για τις ταξικές θέσεις που παίρνανε κατά του προοδευτικού κινήματος.

Δεν ήταν στενός στις αντιλήψεις του. Προθυμότητα χειροκροτούσε κάθε αντιπυραννική πράξη, ή ποίημα αστών συναδέλφων του. Αφιέρωσε ποιήματα στο Σεφέρη, στη Μερκούρη για τις αντιφασιστικές τους ενέργειες. Όμως για τους φασίστες, τους αθεράπευτα συντηρητικούς ήταν αδυσώπητος:

*Εσείς θα φύγετε θα σβήσετε θα
εξαφανιστείτε.*

Θα είσαστε μια μακρυνή ανάμνηση

μες στους αιώνες.

Μια κακή ανάμνηση.

Ένας μαύρος καπνός.

Μια οσμή από κατράμι και πίσσα.

Μια βαριά καταχνιά που πλακώνει τα στήθη.

*Οι γενιές που θα ρθούνε θα διαβάζουν στα βιβλία πως υπήρξατε
πως περάσατε και σεις απο τη γή
και θα νιώθουν ακόμα και τότε
μια παράξενη λύπη*

*μια ντροπή που γεννήθηκαν
άνθρωποι*

*και θα κοιτάζουνε μ' αμφιβολία
τους ουρανούς...*

*Η σιγή και το πένθος θα περάσει
από πάνω σας.*

*Η λησμονιά σιγά σιγά θα σας
τυλίξει.*

*Θα μιλάνε για σας καθώς μιλάνε
για τα άγρια θηρία που ζούνε στα
δάση...*

Ένα μεγάλο μέρος της ποίησής του μετά τον πόλεμο και συγκεκριμένα μετά τα Δεκεμβριανά και μετά τον Εμφύλιο - που βέβαια άδικα χαρακτηρίζεται έτσι - απαντά σε ερεθισμούς της επικαιρότητας και σήμερα, ειδικά σήμερα που αυτή η επικαιρότητα για όσους κρίνουν την ιστορία χρονογραφικά δεν δικαιώνεται, για να το πούμε πιο καθαρά διαψεύδεται με τόσα και τόσα που ακολούθησαν στις ανατολικές χώρες της Ευρώπης, η ποίηση αυτή μοιάζει να μην πηγαίνει σε χρόνο πέρα από τη λιγότερη επικαιρότητα. Κάθε ποίηση, και κείνη η απόλυτα λυρική και ονειρική, αποπνέει επικαιρότητα, εμπνέεται από εικόνες της πραγματικότητας. Η συμβολική ποίηση, που γράφεται μέσα από την κόλαση των Δεκεμβριανών του 1944 και εμπνέεται από κήπους ανθισμένους ή στρωμένους με κίτρινα φθινοπωρινά φύλλα, μένει άθικτη από το χρόνο αν έχει άρπο στίχο. Δεν συμβαίνει το ίδιο με την πολιτική ποίηση, όσο άρπα και αν είναι σπικουργικά, όταν επικρίνει το νικητή της σύγκρουσης. Έτσι έγινε π.χ. με το Σολωμό και με τον Κάλβο και με την πατριωτική τους ποίηση. Η Ιερά Συμμαχία σε όλη την Ευρώπη δεν ήθελε να γίνεται λόγος για επαναστάσεις λαών και το ελληνικό κράτος ήταν εξαρτημένο από τις Μεγάλες Δυνάμεις που επιβλήθηκαν στο Βατερλώ. Τους Εφτανήσιους ποιητές τους κατάπε το σκοτάδι. Τους ανακάλυψαν ύστερα από πενήντα χρόνια όταν η εξουσία άρχισε ν' αλλάζει χέρια με τον αρχόμενο ασπικό μετασχηματισμό. Ός τότε επίσημος εθνικός ύμνος ήταν το «Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά» και όχι ο «Ύμνος» του Σολωμού, που ήθελε την ελευθερία να βγαίνει από τα ιερά κόκκαλα των Ελλήνων...

Αυτό συμβαίνει και στα χρόνια μας

με την ποίηση της Εθνικής Αντίστασης. Ός τη δεκαετία του '70 στέλναν τους ποιητές της στα δικαστήρια, στις εξορίες, στις φυλακές. Και όμως ήταν και τα δημοκρατικά κόμματα στην εξουσία όταν κατάσχονταν τα προοδευτικά βιβλία. Μέσα σε τέτοιες καταστάσεις ποιά ποίηση μπορεί να έχει διάρκεια όσο κι αν αφ' εαυτού της έχει; Το 1959 ο σημερινός αναδημαϊκός Πέτρος Χάρης είχε κάποιο κυριακάτικο τέταρτο στο ραδιόφωνο που μιλούσε για τον «ελεύθερο κόσμο». Ο Γιάννης Χονδρογιάννης ερεθίστηκε κι έγραψε την «Απόκριση» («Το δείλι των χιμαιρών», 1960, σ.108) που δεν είναι απλά μια σάπια με αιχμές προσωπικές, αλλά αντίκρουση φιλοσοφικών απόψεων, άρνηση ενός κοινωνικού συστήματος που ο συζητητής του υπερασπίζεται εξιδανικεύοντάς το, ενώ συγκρόνως καταδικάζει το σοσιαλισμό:

Ο κόσμος αυτός, ο ελεύθερος κόσμος που σας αρέσει κ. Π. Χ.

δεν είναι δα και τόσο όμορφος - και για καμάρι!

Μπορεί να σας βολεύει εσάς και μερικούς άλλους "πνευματικούς ανθρώπους"

Μπορεί κ.λπ.

Όμως πρέπει να το παραδεχθείτε ότι έξω από την περιχαρακωμένη πολιτεία του πνεύματος που ζήτη υπάρχουν εκατομμύρια άνθρωποι χωρίς "Νέα Εστία".

Αλλοίμονο! χωρίς εστία.

Θα μου πήτε οθκ επ' άρτω μόνον κ.λπ.

Ναι, όχι όμως χωρίς άρτον,

χωρίς ένα σπιτάκι,

(τί θα λέγατε για μια παράγκα με πισσόχαρτο;)

χωρίς γιατρό όταν σας καίει ο πυρετός,

χωρίς λίγα λουλούδια σ' ένα

χωματένιο βάζο στο τραπέζι σας, χωρίς, χωρίς, χωρίς...

Επιθυμίες, όνειρα μιας ολόκληρης ζωής.

Σεις βέβαια ενδιαφέρεστε κυρίως για το πνεύμα, για την ελευθερία και κυριώτατα για την ελευθερία των Ρώσων, των Κινέζων.

Ξέρετε αλήθεια πώς την ορίζει ο Μοντεσκέ;

Το αγαθό που μας επιτρέπει να χαρούμε τ' άλλα αγαθά.

Δεν το νομίζετε μεγάλο αγαθό τις κρύες αυτές μέρες του Γενάρη ένα ζευγάρι φερ' ειπείν ζεστές παντούφλες;

Ω! Θέ μου πού κατέβασα το πνεύμα!

Συγχωρήστε με κ. Πέτρο Χάρη.

Γι' αυτό φταίει ο Τολστόι.

Θα τις προτιμούσε, λέει, κι από τις τραγωδίες του Σαίξπηρ τους παγωμένους ρωσικούς χειμώνες.

Αλλ' αυτός ήταν ένας βάρβαρος Κι ο δικός μας όμως Μακρογιάννης!

Αν είναι να πεινάμε, λέει, ας πάει στο διάβολο κι η Λευτεριά.

Κι ακόμα - Θέ μου συχώρεσέ με - το παρακάνει ο ευλογημένος - να τη χέσω τέτοια Λευτεριά!

Δεν ξέρω αν εννοούσε τη δική μας.

Δάγκωνε πολύ σκληρά ο δικαστής στις σάπρες του. Σωστός δικαιοκρίτης. Δε δάγκωνε τυχαία. Ο στόχος του ήταν ευθύβολος εναντίον προσώπων και καταστάσεων, που στέκονταν εμπόδιο στην ιστορική στιγμή για την πρόοδο και την απελευθέρωση του ανθρώπου. Η τελευταία του συλλογή «Ο δρόμος του ήλιου και η δίκαιη λύση» είναι ένα βιβλίο που ξεχωρίζει μέσα σε όλα τα

ποιητικά βιβλία που κυκλοφόρησαν από το Σολωμό, τον Κάλβο και δώθε. Διαβάζοντάς το κανείς σκέφτεται π φπάνει η καθαρή συνείδηση, η αρετή του λαού. Σε κείνουν που προσφέρουν την αναγνώρισή τους σε σημαντικές προσωπικότητες του πνεύματος όχι με δική τους κρίση αλλά παρασυρμένοι από το θόρυβο που γίνεται γύρω απ' αυτούς, ας μου επιτραπεί ν' απευθυνθώ με τη διάθεση, ίσως και με την αυταπάτη, να τους πείσω πως ο Χονδρογιάννης δεν ήταν παίξε γέλασε, ήταν μια προσωπικότητα σημαντική και πέρα από το χώρο των γραμμάτων. Ήταν μια μέγιστη ηθική προσωπικότητα.

Σί' «Αυτογραφικά» μας είπε πως επικεφαλής στην Εαμική ομάδα των δικαστικών ήταν δυο συνάδελφοί του. Ο πρώτος, ο Σύρος, εκτελέστηκε από τους Γερμανούς. Ο δεύτερος είχε μια λαμπρή καριέρα στον κλάδο. Λίγες μέρες μετά την απριλιανή δικτατορία συνάντησε το δεύτερο, τον επιζώντα, ήταν περίλυπος έως θανάτου. Σχολίασαν τα γεγονότα. «Όταν δώσαμε τα χέρια να κωρίσουμε κοντοστάθηκα, γράφει, τον σταμάτησα και του είπα: Καλά εμείς δε θα κάνουμε τίποτα, έτσι θα μείνουμε; Καημένη Γιάννη, ήταν η απάντηση, εμείς τώρα γεράσαμε, ας αφήσουμε τους νέους. Και όταν είδε ότι δεν μου ήρθε καλά, πρόσθεσε: Θα κοιτάξω, πάλι, και θα ειδοποιήσω.» Από τότε δεν τον ξαναείδε τον άλλοτε καλό σύνιροφο. Και ξεθύμανε στα καρπά, όπως γράφει στ' «Αυτογραφικά» του. Ασφαλώς εννοεί τη συγγραφική δουλειά του. Τα ποιήματά του εναντίον της δικτατορίας.

*Τί έγινε ο ήλιος;
Στη χώρα του ήλιου τί έγινε ο ήλιος;
Ποιός φταίει που δε βγήκε μια μέρα ο ήλιος;*

*Ποιός μα ζέκρινψε τον ήλιο;
Να ξεσηκωθούμε, να φωνάξουμε,
να χτυπηθούμε.
Να βρούμε το δρόμο του ήλιου!
Να βρούμε το δρόμο του ήλιου!*

Ό,π κι αν έγραφε, και σ' αυτά τα ποιήματα, για τους ανθρώπους της τέχνης, δημοκράτες αντιφασίστες, όπως στον ποιητή Γιώργο Σεφέρη, που με τον τρόπο του αντιστάθηκε στη δικτατορία των συνταγματαρχών. Του λέει στο γράμμα, σε στίχους, που τους αφιερώει:

*Είμαι στο πάρκο
όπου περνά τις άδειες γεροντικές
ημέρες μου,
τα μάτια πρωινά μου.
Ακούω τα πουλιά που κελαϊδούνε,
τον κότσυφα που τερετίζει το
χαρούμενο τραγούδι
της άνοιξης.
Βλέπω τις λεύκες που ντύθηκαν
την ασημένια φορεσιά τους
λεύτερα να τραγουδάνε μαζί με
τον αέρα και να πίνουν ήλιο.
Η ψυχή μου δεν είναι χαρούμενη.
η καρδιά μου είναι βαριά.
Ο νούς μου τρέχει προς εσένα.
Μας ήρθες καθώς ο παλιός
ΗΣίοδος πέρα απ' τα ιωνικά
ακρογιάλια
Διάβηκες το Αιγαίο κουβαλώντας
μαζί σου
τους πανάρχαιους μύθους
συνταιριάζοντας τον επικό λόγο
του τυφλού ραψωδού
με της Λεσβίας τη λύρα
και τη σοφία των Μιλησίων.
Μα πιο πολύ απ' όλα κι απ' όλα
απάνου
τον ένθεο έρωτα για την ελευθερία...*

Μεγάλος ο έπαινος στο Σεφέρη απο ένα κομμουνιστή ποιητή, μα δίκαιος. Αντιπάχτηκε στη φασιστική δικτατορία μαζί με όλους του αντιφασίστες, έστω και από την αυτοαπομόνωσή του. Ο Σεφέρης ήταν ένας δημοκρατικός α-στός, αντιπάχτηκε σε όλες τις δικτατο-ρίες και στις κυβερνήσεις της Μέσης Ανατολής, τις εξαρτημένες από την αγγλική κυβέρνηση. Η στάση του αυτή τον ξεχώριζε απο τους άλλους ανθρώ-πους του πνεύματος, που ταυτίζονταν με την πολιτική των τοπικών κυβερνήσεων και την πιο αντιλαϊκή.

Στο ποίημα του για το «Ριζοσπά-στη» είναι τρυφερός όπως ένας έφηβος στους πρώτους του δειλούς έρωτές του:

Μέσα στο λυπημένον ύπνο μου
συλλογιέμαι τη μέρα που θα 'ρθεί
για να σε φέρει.

Σε περιμένω όπως περιμένει
ο χαμένος ορειβάτης
την ανατολή του ήλιου
για να βρει το δρόμο του.

Διαβαίνουμε τις θάλασσες του
Ζόφου και της Πικρίας
και σύ μας στέλνεις μια γλυκειά
αχτίδα από το Φάρο της Ελλάδας.

Τα χρόνια πέρασαν
έκαμαν τη ζωή μου πικρή.

Δεν έχω πια χαρά
και δεν έχω πια επιθυμίες.

Τα άσπρα περιστέρια
που πλημμυρίσανε τον αττικό
ουρανό
την αυγή εκείνη του Οκτωβρίου
πέσανε κάτω από τα βόλια
των κακών ανθρώπων
βάφοντας με ζεστό κόκκινο αίμα
τους δρόμους της μεγάλης πολιτεί-
ας.

Σ' αγαπώ καθώς αγάπησα νέος
του Ελεύθερους Πολιορκημένους
του Σολωμού
και την Ωδή σε μιαν ελληνική

υδρία του Κήτης.

Όπως τότε
στην αυγή της νιότης μου
έμενα έκθαμβος μπροστά
στην αποκάλυψη της Ομορφιάς
και οι σίχοι των ποιητών
ήταν για μένα
το μπρούσκο δυνατό κρασί που με
μεθούσε.

Έτσι και τώρα
νιώθω να σφύζουν οι φλέβες μου
στην αποκάλυψη της καθημερινής
της μιας Αλήθειας
της γραμμένης
με το κόκκινο αίμα των παιδιών
μας
με τα δάκρυα των μανάδων μας
με ό,τι αποκτήσαμε μιαν αυγή του
Οκτώβρη
με ό,τι χάσαμε ένα δειλινό του
Δεκέμβρη
γιατί κάθε σου γραμμή
μοιάζει με ζωντανό κύτταρο που
κλείνει μέσα του
την ουσία της ζωής
τους πόθους και τους πόνους ενός
ολάκερου λαού...

(«Μεταδεκεμβριανός» Ριζοσπάστης).

Δεν θυμούμαι τώρα με ποιά αφορμή τον αναζήτησα. Είχα ίσως δυο συνα-νήσεις με τον ποιητή ύστερα από το 1975. Ήταν τότε ένας εβδομνητάχρο-νος άντρας, ψηλός, λιγνός, σαν καλα-μά στον κάμπο. Στο πρόσωπό του έ-φεγγε ένα χαμόγελο που έμοιαζε με χαμόγελο αδεξιότητας. Του έλεγες «Κα-λημέρα» κι ένιωθε σαν να του χάριζες τον κόσμο όλο. Δεν φανέρωνε καθό-λου την αυτοπεποίθησή του με την ο-ποία έγραφε τα ποιήματά του, με τη σι-γουριά στο στήσιμό του μπροστά στους ντόπιους και ξένους, με την οποία κρα-τούσε τη ζυγαριά της Δικαιοσύνης. Με τίποτα δεν πρόδιδε αυτό το μεγάλο που ήταν, ένας Ποιητής!